

Csiki Varga Tamás

A hagyományos fegyverek nemzetközi kereskedelmének aktuális jellemzői: bővülő kereskedelem és koncentráló termelés

A nemzetközi biztonságpolitikai folyamatok megértésének egyik fontos eleme a fegyverkereskedelem trendjeinek és jellemzőinek megismerése. Miközben a katonai kiadásokon évekig éreztette hatását a 2008-at követő gazdasági válság, és e kiadások 2012–2016 között nemzetközi összesítésben lényegében stagnáltak,¹ a nemzetközi fegyverkereskedelem értéke 2003 óta növekvő trendet mutat, és 2013–2017 között 10%-kal magasabb értékű volt, mint öt évvel korábban.² Elemzésünkben a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) adatbázisainak segítségével vizsgáljuk a jelentős támadófegyverek³ kereskedelmének aktuális jellemzőit, amelyek segítségével láthatóvá válnak a nemzetközi politikai-katonai szövetségek, valamint egyes modern haditechnikai eszközök keresleti és kínálati viszonyai. Ezen túlmenően a SIPRI 2018. decemberi, a világ vezető hadiipari cégeinek nemzetközi kereskedelmi mutatóit értékelő elemzésének eredményeit is áttekintjük. Ezáltal képet kapunk arról, hogy mennyire koncentrált a legmodernebb, legnagyobb értékű fegyverek, fegyverzettechnika és a kapcsolódó szolgáltatások nemzetközi kereskedelme, és mekkora szerepet kapnak a száz legnagyobb vállalat között a „hagyományos” nyugati szereplők és más országok vállalatai.

Kulcsszavak: fegyverkereskedelem, Egyesült Államok, Oroszország, védelmi ipar, SIPRI

Csiki Varga Tamás: *The Current Characteristics of International Conventional Arms Trade: Expanding Trade and Concentrating Production*

An important aspect of understanding processes in international security is to recognize the trends and characteristics of international arms trade. While the 2008 economic crisis had its effects felt for years, therefore defense spending has mostly stagnated between 2012–2016, international arms trade had continuously been expanding since 2003 and has increased in value by 10% between 2013–2017

¹ Nan TIAN – Aude FLEURANT – Alexandra KUIMOVA – Pieter D. WEZEMAN – Siemon T. WEZEMAN: Trends in World Military Expenditure, 2017, [online], 2018. 05., 1. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.].

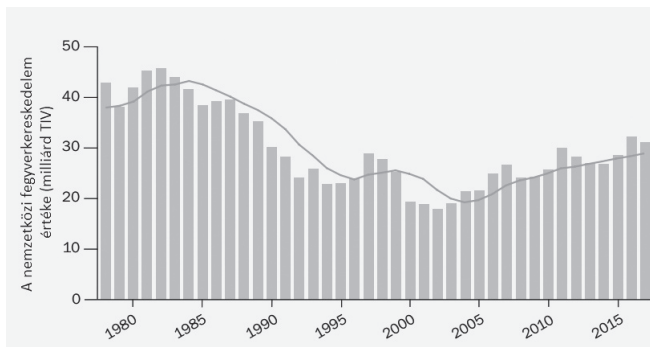
² Pieter D. WEZEMAN – Aude FLEURANT – Alexandra KUIMOVA – Nan TIAN – Siemon T. WEZEMAN: Trends in International Arms Transfers, 2017, [online], 2018. 03., 1. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.].

³ A hagyományos fegyverek kereskedelmi trendjein belül megkülönböztetett figyelmet kapnak a támadófegyver-típusok, illetve fegyverrendszerek: harcokocsik, páncélozott járművek, vadászrepülőgépek és harci helikopterek, tüzérségi eszközök, hajók, tengeralattjárók. Ezek katonai potenciáljának minél hatékonyabb korlátozása és ellenőrzése miatt vonatkozott rájuk kontinensünkön az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (*Conventional Forces in Europe – CFE, 1990*). A SIPRI Arms Transfers Database ezek mellett a tengeralattjáró elleni fegyverek, rakétafegyverek, légvédelmi rendszerek, hajtóművek (például repülőgépekhez), különböző szenzorok és felderítő műholdak kereskedelmét is regisztrálja. Az elemzés „nemzetközi fegyverkereskedelmen” a továbbiakban ezek kereskedelmét érti. A módszertani kérdésekről bővebben lásd: CSIKI Tamás: A hagyományos fegyverek kereskedelmének nemzetközi trendjei, [online], *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 129–142., 129–130.

compared to the previous five-year period. This analysis provides an overview of the trends and characteristics of the international trade of major offensive weapons relying on the Arms Transfers Database of Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), which also shed light to international political–military alliances as well as the demand and supply relations of modern weapons. In addition, the leading international arms producing companies and their trade indicators will also be introduced, based on the December 2018 report by SIPRI. Through this we will get a picture of the degree of concentration for international trade of the most modern and valuable arms, weapons systems and related services. We also get to see what role the major arms producing companies of non-Western countries can play among the Top 100 leading companies internationally.

Keywords: arms trade, United States, Russia, defense industry, SIPRI

2013–2017 között⁴ a nagy fegyverrendszerek kereskedelmének becsült értéke tehát jelentősen nőtt a 2008–2012-es időszakhoz képest. A legnagyobb exportőrök az Egyesült Államok, Oroszország, Franciaország, Németország és Kína voltak, a legjelentősebb importőrök pedig India, Szaúd-Arábia, Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és a Kínai Népköztársaság. Immáron tíz éve folyamatosan növekszik a Közel-Keletre, valamint Ázsiába és Óceániába irányuló fegyverexport, míg az amerikai kontinensre, Európába és Afrikába csökkenő értékben áramlottak a nagy értékű fegyverrendszerek. Napjainkra a nemzetközi fegyverkereskedelem becsült összértéke ismét elérte a hidegháború végének időszakában látott szintet.

1. ábra: A nemzetközi fegyverkereskedelem becsült összértéke 1978–2017 között a SIPRI trendindikátora alapján

Forrás: WEZEMAN et al.: *i. m.* 1.

⁴ A SIPRI a leszállított fegyverekkel számol, és mivel a fegyverkereskedelem, illetve a szállítások értéke jelentősen ingadozhat egyik évről a másikra, 5 éves időszakokat tekintenek át.

A SIPRI trendindikátora

A SIPRI a nemzetközi fegyverkereskedelem elemzésekor nem az exportőrök vagy importőrök által közölt, esetleg a médiában megjelenő kereskedelmi értékekkel számol, hanem saját trendindikátort (TIV – *Trend Indicator Value*) dolgozott ki. Ez a fegyverkereskedelmi adatbázisukból az egyes fegyverfajtákhoz rendel egy átalányköltséget, ami egy adott haditechnikai eszközfajta (például vadászrepülőgép-típus) előállítási költségét veszi alapul. 2017-ben például, amikor Franciaország eladott Egyiptomnak 8 Rafale vadászrepülőgépet, azok egyedi értékét 55 millió TIV-re teszik, az ügylet teljes értéke pedig 440 millió TIV volt. A SIPRI adatbázisa a „használt” fegyvereket egységesen az előállítási költség 40%-ával megegyező értéken kezeli, azaz amikor Németország 2017-ben eladott Horvátországnak 6 PzH-2000 önjáró tarackot, amelyek darabja újonnan 4,5 millió TIV, használtan a darabárat 1,8 millió TIV-re becsülték, az ügylet összértékét pedig 10,8 millió TIV-re. A trendindikátor alkalmazásának célja, hogy összehasonlíthatóvá tegye a számos fegyvertípus és a legkülönbözőbb kereskedelmi megállapodások értékét – korlátja ugyanebből eredően az, hogy nem nominálértéket (dollár, euró) jelöl. Bővebben lásd: Sources and Methods – Explanation of the TIV Tables, [online], 2018. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.].

Ezeket a folyamatokat több jellemző határozza meg, és számos regionális biztonságpolitikai esemény is befolyásolja. A legnagyobb értékben a fejlett technológiájú fegyverrendszereket fejleszteni és előállítani képes országok tudnak kereskedni (klasszikusan az Egyesült Államok, az európai nagyhatalmak, Izrael; egyes területeken ma már ismét Oroszország, valamint új szereplőként Kína), amit csak részben tud ellensúlyozni a kevésbé high-tech, így olcsóbb fegyverek nagy tömegű eladása (Oroszország). Az importőrök motivációját két fő tényező határozza meg: egyrészt indokolhatja a jelentős értékű fegyverbeszerzéseket haditechnikai modernizáció (például az elavult technika cseréje, vagy az elrettentő képesség fokozása), másrészt pedig fegyveres konfliktusban való részvétel (a megsemmisült eszközök cseréje), illetve az arra történő felkészülés (ugyancsak az elrettentés, valamint a védelmi/támadó képességek fejlesztése). A legáltalánosabb trendekből is jól látható, hogy konfliktusövezetekben elhelyezkedő regionális hatalmak (Szaúd-Arábia, Egyiptom, bizonyos mértékig a jemeni beavatkozásban Szaúd-Arábiával együtt részt vevő Egyesült Arab Emírségek) és felemelkedő globális nagyhatalmak (Kína, India) folytatnak jelentős fegyverkezést. A nagyértékű beszerzések egyben azt is jelzik, hogy az adott ország jelentős katonai költségvetést biztosít fegyveres erői számára, amit növekvő nemzetközi ambíciói és fenyegetettség-percepciója motiválhat.

Exportőrök

2013–2017 között globálisan 67 ország állított elő jelentős fegyverrendszereket, vagy biztosított ezekhez kapcsolódó szolgáltatásokat. Az öt legnagyobb termelő – az Egyesült Államok, Oroszország, Franciaország, Németország és Kína – együttesen a nemzetközi fegyverkereskedelem 74%-át fedte le ebben az időszakban, míg a klasszikus nyugati hatalmakon kívül igen kevés szereplő vállalt számottevő részt a nemzetközi fegyverkereskedelemből. Az előző ötéves időszakhoz képest az öt legjelentősebb exportőr egyúttal 11%-kal növelte is részesedését, aminek az oka a növekvő értékű amerikai, francia és kínai export volt.

1. táblázat: A top 10 exportőr részesedése a nemzetközi fegyverkereskedelemből és legfontosabb exportpartnereik

	Exportőr	Részesedés a nemzetközi fegyverkereskedelemből (százalék)		Fő exportpartnerek (részesedés az exportőr eladásaiból, százalék)		
		2008–2012	2013–2017	1.	2.	3.
1.	Egyesült Államok	30	34	Szaúd-Arábia (18)	Egyesült Arab Emírségek (7,4)	Ausztrália (6,7)
2.	Oroszország	26	22	India (35)	Kína (12)	Vietnam (10)
3.	Franciaország	5,8	6,7	Egyiptom (25)	Kína (8,6)	India (8,5)
4.	Németország	7,4	5,8	Dél-Korea (14)	Görögország (11)	Izrael (8,7)
5.	Kína	4,6	5,7	Pakisztán (35)	Banglades (19)	Algéria (10)
6.	Egyesült Királyság	3,8	4,8	Szaúd-Arábia (49)	Omán (14)	Indonézia (9,9)
7.	Spanyolország	2,9	2,9	Ausztrália (34)	Törökország (14)	Szaúd-Arábia (8,3)
8.	Izrael	2,1	2,9	India (49)	Azerbajdzsán (13)	Vietnam (6,3)
9.	Olaszország	2,4	2,5	Egyesült Arab Emírségek (12)	Törökország (10)	Algéria (9,9)
10.	Hollandia	2,1	2,1	Jordánia (15)	Indonézia (15)	Egyesült Államok (11)

Forrás: WEZEMAN et al.: i. m., 2.

Az Egyesült Államok az előző ötéves időszakhoz hasonlóan megőrizte, sőt valamelyest meg is erősítette vezető pozícióját a nemzetközi fegyverkereskedelemben (+4%). Értékét tekintve az amerikai fegyverexport 5 év alatt 25%-kal bővült, ami részben abból is ered, hogy a magas technológiai fejlettségű haditechnikai eszközök és a kapcsolódó szolgáltatások a standard inflációnál gyorsabban drágulnak. 2013–2017 között az amerikai fegyverexport értéke 58%-kal volt magasabb, mint a második helyezett oroszé, és 2017-ben a legmagasabb értéket érte el 1998 óta. (Érdekes szem előtt tartanunk, hogy ez az érték a leszállított fegyverrendszerekre vonatkozik, azaz akár tíz évvel ezelőtt kötötték meg azokat a szerződéseket, amelyeket most teljesítenek.)

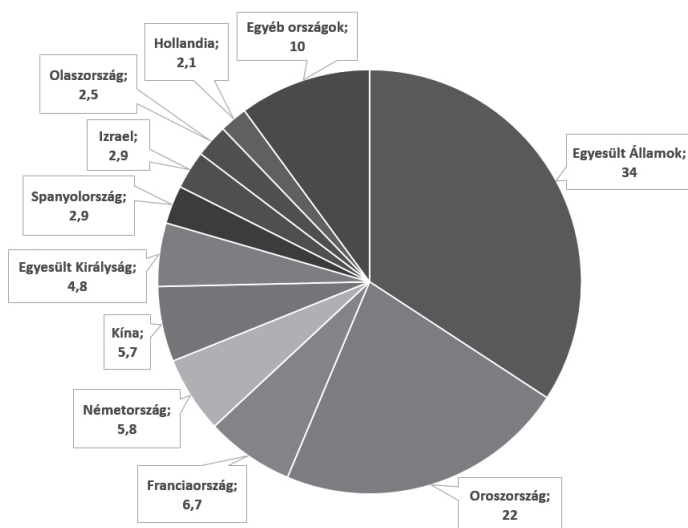
Az amerikai fegyverexport elsődleges célállomása a Közel-Kelet: az elmúlt öt évben az amerikai fegyverek 49%-a ide irányult, elsősorban Szaúd-Arábiába (18%), ahová az amerikai fegyverexport volumene az előző ötéves időszakhoz képest több mint négyszereződött (+448%), Ázsiába az amerikai fegyverek harmada (33%), Európába pedig 11%-a. A nemzetközi piacon az Egyesült Államok rendelkezik a legszélesebb vevőkörrel: legalább 98 országba szállít fegyvereket a nyilvánosan elérhető adatok szerint. Mint arra már utaltunk, a fejlett fegyverek exportja aktív külpolitikai eszköz is: a Kína regionális el-lensúlyozására törekvő Washington Indába irányuló fegyverexportja több mint ötszörösére (+557%) bővült 2013–2017 között az előző öt évhez képest, és fokozódott a Vietnamba irányuló fegyverexport is.⁵

A legjelentősebb amerikai fegyverrendszerek e tekintetben a fejlett szállító és vadász-repülőgépek: az elmúlt öt évben 200 vadászrepülőgépet, köztük 50 darab ötödik generációs

⁵ WEZEMAN et al.: i. m., 3.

F-35 Joint Strike Fightert szállítottak le (12 az Egyesült Királyságnak, 10 Norvégiának, 9-9 Izraelnek és Olaszországnak, 6 Japánnak, 2-2 pedig Ausztráliának és Hollandiának). E rendkívül nagy értékű és fejlett fegyverek beszerzéséhez nem csupán fizetőképes kereslet, hanem magas szintű politikai bizalom, szoros katonai szövetség megléte is szükséges. Ugyancsak leszállítottak 30 F-15SG vadászrepülőöt Szaúd-Arábiának és 16-ot Szingapúrnak.⁶

Az orosz fegyverexport az elmúlt öt évben relatíve csökkent az előző öt évhez képest (-7,1%), aminek az oka a megrendelések teljesítésének lassabb üteme, illetve egyes megrendelők kiesése volt (Venezuelába például, ahova 2013-ig nagy értékben szállítottak fegyvereket, 2015 óta nem tudtak fegyvert eladni az ország megrendült gazdasági helyzete következtében). Ezzel együtt az Oroszországi Föderáció szállította a fegyverek 22%-át 2013–2017 között. A jelentős orosz fegyverrendszerek exportja koncentráltabb, mint az amerikai: összesen 47 országba szállít fegyvereket, miközben az orosz fegyverexport 58%-a a három legjelentősebb partnerhez – Indiába (35%), Kínába (12%) és Vietnamba (10%) – irányult. Regionálisan Ázsia és Óceánia volt az orosz fegyverexport 66%-ának felvevőpiaca, míg Afrikába 13%, a Közel-Keletre 11%, Európába 6,2% és az amerikai kontinensre 4,2% irányult.⁷

2. ábra: A legjelentősebb exportőrök részesedése a globális fegyverkereskedelemből 2013–2017 között (százalék)

Forrás: WEZEMAN et al.: *i. m.*, 3.

Az öt legjelentősebb európai exportőr – Franciaország, Németország, az Egyesült Királyság, Spanyolország és Olaszország – együttesen a globális fegyverkereskedelem kínálatának 23%-át biztosítják, azaz közös teljesítményük mérhető Oroszországhoz. (Az EU-tagállamok összesített fegyverexportja 27%-ra rúg.) A francia fegyverexport értéke 27%-kal

⁶ Uo., 4.

⁷ Uo.

bővült az utóbbi öt évben, és ennek 42%-a a Közel-Keletre, 30%-a Ázsiába és Óceániába, 10%-a európai államokhoz, 9,1%-a az amerikai kontinensre és 7,5%-a Afrikába irányult. Párizs vevőköre is széles körű (81 ország), amelyek közül Egyiptom emelkedett ki az utóbbi öt évben (a francia fegyverexport 25%-a), amit a két, eredetileg Oroszország számára gyártott Mistral helikopterhordozó leszállítása (2016 júniusában és szeptemberében), valamint két tucat Rafale vadászrepülőgép eladása is jelentős mértékben támogatott. A gazdasági nehézségek ellensúlyozása és a francia védelmi ipari kapacitások megőrzése érdekében dinamikusan bővült a fegyverexport: Indiának és Katarnak is eladtak 36-36 vadászrepülőgépet, Ausztráliának pedig 12 tengeralattjárót. A német fegyverexport 29%-a Európába, 26%-a a Közel-Keletre, 24%-a Ázsiába és Óceániába, 13%-a az amerikai kontinensre, 8,4%-a Afrikába irányult. Így tehát annak ellenére, hogy komoly belpolitikai vitákat váltott ki, exportáljanak-e támadófegyvereket konfliktustérségekbe, a gazdasági érdekek felülírták a morális megfontolásokat, azonban 2013–2017 között a német fegyverexport becsült értéke így is 14%-kal csökkent. Ezzel szemben a brit export 37%-kal bővült, elsősorban a Szaúd-Arábiának és Ománnak leszállított nagy értékű vadászrepülőgépeknek köszönhetően.⁸

Kína fegyverexportja ugyancsak bővült az utóbbi öt évben (+38%), amelynek 72%-a Ázsia és Óceánia térségébe, 21%-a Afrikába irányult – azaz jól látható a regionális és afrikai szövetségépítés szándéka (is). A kínai fegyverek a világ 48 országába jutnak el, a legfontosabb kereskedelmi partner továbbra is Pakisztán (35%), mint 1991 óta mindig. A legjelentősebb exportőrök listáján komoly volumennövekedést láthattunk az elmúlt öt évben Izrael (+55%), Dél-Korea (+56%) és Törökország (+145%) esetében: Izrael folyamatosan a 15 legnagyobb fegyvergyártó között szerepel, széles termépalettájáról (rakétafegyverek, radarok és egyéb érzékelők, pilóta nélküli repülőeszközök) a világ számos térségébe exportál fegyvereket; Dél-Korea az elmúlt években jelentős mértékben fejlesztette és bővítette fegyvergyártását, míg Törökország igyekszik minél több területen önálló hadiipari kapacitásokat létrehozni, és az elmúlt öt évben a Közel-Kelet államainak adott el növekvő mennyiségben haditechnikai eszközöket (elsősorban páncélozott járműveket).⁹

A nemzetközi fegyverkereskedelem trendjei alapján az exportőrök oldaláról jelentős koncentráció látható – sokkal nagyobb mértékű, mint az importőrök esetében –, ugyanis a legmagasabb technológiai színvonalon kevesebb szereplő képes kielégíteni a globális keresletet. Kiemelkedő és az elmúlt öt évben tovább erősödő szerepet tölt be az Egyesült Államok, a globális fegyverexport 34%-ával, miközben enyhén csökkent Oroszország súlya (22%). A „hagyományos” európai exportőrökön és Izraelen kívül néhány felemelkedő szereplő – Kína, Dél-Korea, Törökország – esetében várható, hogy a következő években növelni fogják fegyverexportjukat, emellett pedig Oroszország esetében is várható, hogy visszabilentí az elmúlt öt év kedvezőtlen mérlegét, és a közel-keleti konfliktusokban „tesztelt” modern fegyverrendszereit is szélesebb körben tudja értékesíteni.

⁸ Uo., 4–5.

⁹ Uo.

Importőrök

A nemzetközi fegyverkereskedelem az importőrök oldaláról természetesen kevésbé koncentrált, mint az exportőrök esetében – ezzel együtt a 2013–2017 közötti időszakban a jelentős fegyverrendszerek 35%-át öt ország importálta: India, Szaúd-Arábia, Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és Kína. Közülük India és Kína már az előző öt évben is a legnagyobb exportőrök között szerepelt, és ezzel áll összhangban az is, hogy a legnagyobb arányban Ázsia és Óceánia részesült a nemzetközi fegyverimportból (42%) az utóbbi öt évben, míg a Közel-Kelet 32%-ban, Európa 11%-ban, Afrika 7,2%-ban és az amerikai kontinens 7,1%-ban. A legjelentősebb növekedést a 2008–2012-es időszakhoz képest a Közel-Kelet országai esetében láthattuk, ugyanis az előző öt éves periódusban a nemzetközi fegyverkereskedelemnek még „csak” a 18%-a irányult oda.¹⁰

A globális fegyverimport legjelentősebb célországai közül öt található Ázsiában: India, Kína, Ausztrália, Pakisztán és Indonézia. Legfontosabb beszállítók Oroszország (34%), az Egyesült Államok (27%) és Kína (9,7%).¹¹

2. táblázat: A top 10 importőr részesedése a nemzetközi fegyverkereskedelemből és legfontosabb beszállítók

	Importőr	Részesedés a nemzetközi fegyverimportból (százalék)		Fő beszállítók (részesedés az exportőr eladásából, százalék)		
		2008–2012	2013–2017	1.	2.	3.
1.	India	11	12	Oroszország (62)	Egyesült Államok (15)	Izrael (11)
2.	Szaúd-Arábia	3,4	10	Egyesült Államok (61)	Egyesült Királyság (23)	Franciaország (3,6)
3.	Egyiptom	1,6	4,5	Franciaország (37)	Egyesült Államok (26)	Oroszország (21)
4.	Egyesült Arab Emírségek	3,2	4,4	Egyesült Államok (58)	Franciaország (13)	Olaszország (6,6)
5.	Kína	5,4	4,0	Oroszország (65)	Franciaország (14)	Ukrajna (8,4)
6.	Ausztrália	4,0	3,8	Egyesült Államok (61)	Spanyolország (26)	Franciaország (6,9)
7.	Algéria	4,1	3,7	Oroszország (59)	Kína (15)	Németország (13)
8.	Irak	1,7	3,4	Egyesült Államok (56)	Oroszország (22)	Dél-Korea (8,7)
9.	Pakisztán	4,9	2,8	Kína (70)	Egyesült Államok (12)	Oroszország (5,7)
10.	Indonézia	1,0	2,8	Egyesült Királyság (17)	Egyesült Államok (16)	Dél-Korea (12)

Forrás: WEZEMAN et al.: i. m., 6.

¹⁰ Uo., 6., 8.

¹¹ Uo., 8.

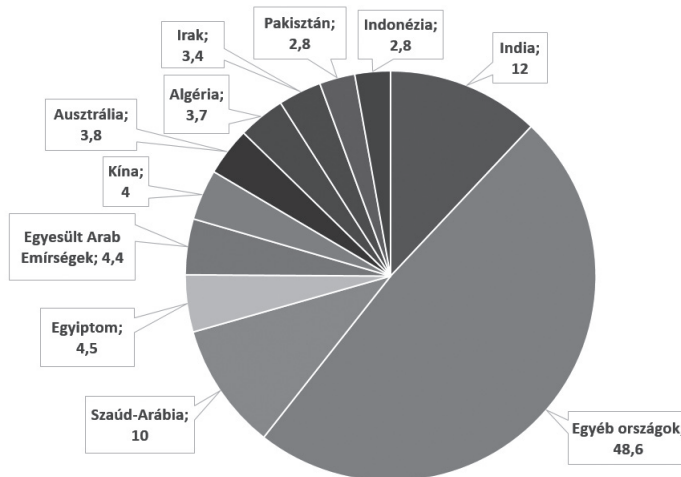

Kelet-Ázsiában egyaránt csökkent Dél-Korea (–50%) és Japán (–19%) fegyverimport-volume az elmúlt öt évben, miközben a két ország esetében komplex folyamatokat láthatunk: maguk is fejlett és jelentős hadiiparral rendelkeznek, azonban egyes fegyverrendszerek tekintetében az Egyesült Államoktól történő beszerzésre hagyatkoznak. Elkezdték leszállítani Japánnak a korábban megrendelt 42 amerikai vadászrepülőgép első példányait, Dél-Korea pedig 40 amerikai repülőgép megvásárlásáról döntött. Mindkét ország Washingtontól szerzi be a legfejlettebb légvédelmi és rakétavédelmi rendszereit az észak-koreai fenyegetés, valamint a feszült japán–kínai viszony miatt. Kína esetében 19%-kal csökkent a fegyverimport az előző ötéves időszakhoz képest, ugyanis Peking egyre szélesebb körben képes saját haditechnikai eszközöket előállítani – egyes fejlett technológiákat azonban még mindig importból biztosít, így például orosz vadászrepülőgépeket és légvédelmi rendszereket. Kína a jelentős csökkenés mellett is a világ ötödik legnagyobb fegyverimportőre.

Dél-Ázsiában továbbra is az indiai–pakisztáni szembenállás generál fegyverkezési versenyt, így a két országot – gazdasági erőforrásaik függvényében – a vezető fegyverimportőrök között találjuk. India fegyverimportjának értéke 24%-kal növekedett 2013–2017 között az előző öt évhez képest, és bár továbbra is Oroszország a legfontosabb szállítója (a fegyverimport 62%-ával), Új-Delhi igyekszik diverzifikálni fegyverbeszerzéseit. Öt év alatt az erősödő stratégiai partnerség következtében az Egyesült Államoktól beszerzett fegyverek értéke több mint ötszörösére nőtt (+557%), aminek keretében haditengerészeti járőrrepülőgépeket, stratégiai szállító repülőgépeket és harci helikoptereket egyaránt beszerztek. Ugyancsak jelentősen bővült (+285%) az Izraeltől vásárolt haditechnikai eszközök értéke. Pakisztán ugyanakkor kénytelen volt csökkenteni nemzetközi fegyverbeszerzései értékét (–36%) az utóbbi öt évben, és így a globális fegyverimportnak már „csak” a 2,8%-át mondhatja magáénak (az előző ötéves időszak 4,9%-ához képest). Legjelentősebb szállítója továbbra is Kína, és miközben a kínai fegyverimport értéke nagyjából azonos maradt 2008–2012, illetve 2013–2017 között, ennek aránya a teljes pakisztáni fegyverimporton belül 45-ről 70%-ra nőtt – a kapcsolat Pekinggel (egyben a függés Pekingtől) tehát erősödött. Bár 2008–2012 között Pakisztán jelentős amerikai katonai segílyt – többek között 28 vadászrepülőgépet és 5 haditengerészeti járőrrepülőgépet – kapott, a tálibok elleni visszafogott pakisztáni fellépés miatt megromló kapcsolat nyomán az amerikai fegyverimport 76%-kal csökkent a 2013–2017 közötti időszakban.¹²

¹² Uo., 9.

3. ábra: A legjelentősebb importőrök részesedése a globális fegyverkereskedelemből 2013–2017 között (százalék)

Forrás: WEZEMAN et al.: *i. m.*, 7.

Az Afrikába irányuló fegyverkereskedelem értéke 2013–2017 között összességében 22%-kal csökkent és erősen koncentrált: a kontinensre érkező jelentős fegyverrendszerek 52%-át Algéria szerezte be, 12%-át Marokkó, 5,1%-át Nigéria, a szubzaharai országok pedig együttesen a 32%-át. A legnagyobb mértékben Nigéria fegyverbeszerzéseinek értéke nőtt az elmúlt öt évben (+42%). A legjelentősebb beszállító a térségben Oroszország (az összes Afrikába irányuló fegyver 39%-a), annak ellenére, hogy az orosz import érték-volumene 32%-kal csökkent az előző öt évhez képest. A legnagyobb arányban Algéria részesedett az orosz fegyverekből (78%), amit kínai fegyverimport is kiegészített. A kínai fegyverimport értéke ezzel egyidejűleg 55%-kal emelkedett, és az Afrikába irányuló teljes fegyverimporton belül a kínai részesedés is 8,4%-ról 17%-ra nőtt. A szubzaharai országok közül 22 szerzett be jelentős kínai fegyverrendszereket.¹³

A Közel-Keleten az elmúlt évek fegyveres konfliktusai és a fokozódó regionális hatalmi versengés éreztették hatásukat: az elmúlt öt évben 103%-kal növekedtek a fegyverbeszerzések a térség államainak körében, ezen belül is kiemelkedően Szaúd-Arábiában, ahova a térség fegyverimportjának 31%-a irányult, Egyiptomban (14%) és az Egyesült Arab Emírségekben (13%). Szaúd-Arábia a világ második fegyverimportőre volt az elmúlt öt évben India mögött, miközben a megelőző öt évhez képest 225%-kal növekedett a külföldről beszerzett fegyvereinek értéke – és ezek jelentős részét a jemeni konfliktusban magas intenzitású műveletekben használják is. 2013–2017 között többek között 78 vadászrepülőgépet, 72 harci helikoptert, 328 harckocsit és 4000 más páncélozott járművet szereztek be. A szaúdi fegyverek többsége (61%) az Egyesült Államoktól, közel negyede (23%) az Egyesült Királyságtól származik.¹⁴ Az egyiptomi fegyverimport értéke 215%-kal emelkedett

¹³ Uo., 7.

¹⁴ Uo., 11.

az elmúlt öt évben. Miközben az 1970-es évek óta hagyományosan az Egyesült Államok az ország legfőbb fegyverszállítója, és 2008–2012 között az import 45%-át biztosította, 2013 után egyes fejlett fegyverrendszereket (elsősorban vadászrepülőgépeket) visszatartott Egyiptomtól, így Kairó francia beszállítókkal kötött nagy értékű megállapodásokat. Ennek eredményeképpen az utóbbi öt év átlagában (ideiglenesen) Franciaország vált Egyiptom legnagyobb beszállítójává (37%). Általános értelemben is a legjelentősebb beszállítók a térségben az Egyesült Államok (52%), az Egyesült Királyság (9,4%) és Franciaország (8,6%) voltak.¹⁵

A globális fegyverimport 11%-a esett Európa államaira 2013–2017 között, ami 22%-os csökkenést jelentett az előző ötéves időszakhoz képest. A 2008-ban kezdődött gazdasági válság következtében számos ország kénytelen volt csökkenteni beszerzési terveit, ami évekkal később is érezte hatását a fegyverszállítások terén. Később azonban az orosz–ukrán konfliktus a kontinens több államában is a modern fegyverrendszerek beszerzésének újbóli fokozását idézte elő, aminek a hatásai a következő években lesznek láthatók. 2017-ben például Lengyelország, Románia és Svédország is jelentős beszerzésekről döntött (amerikai nagy hatótávolságú légvédelmi és rakétavédelmi rendszerek). Európa vonatkozásában igen nagy értéket képviselnek az amerikai vadászrepülőgép-beszerzések: Olaszország 90, Hollandia 37, Norvégia 52, az Egyesült Királyság 138 darabot rendelt, amelyekből az első példányokat (összesen 37-et) már leszállítottak, és a következő években a szerződések teljesítésének gyorsuló ütemével számolhatunk.¹⁶

Mint láthatjuk, összességében a nemzetközi fegyverimport kevésbé koncentrált, mint az exportpiac, mivel sokkal szűkebb azon országok köre, amelyek képesek előállítani a legfejlettebb technológián alapuló haditechnikai eszközöket, mint azoké, amelyek be kívánják szerezni ezeket. A nemzetközi biztonságpolitikai folyamatokban az instabilitás (Észak-Korea), a konfliktusok (Jemen, Kelet-Ukrajna) és a hatalmi versengés (India–Pakisztán; Szaúd-Arábia–Irán) tükröződik a fegyverimport trendjeiben – amennyiben az egyes országok képesek gazdaságilag finanszírozni e beszerzéseket.

A vezető hadiipari vállalatok és szolgáltatók

A bemutatott fegyverexporttendek mögött álló hadiipari és technológiai potenciálról kapunk képet a SIPRI 2018. decemberi, a 100 vezető nemzetközi hadiipari vállalatot és szolgáltatót bemutató elemzése alapján.¹⁷ Ez alapján jól látható, hogy a meghatározó hadiipari vállalatok¹⁸ számára a 2008-as gazdasági válság hatása a múlté – immár sorozatban harmadik éve növekszik eladásaik értéke, 2017-ben elérve a 398,2 milliárd dollárt; az ezredforduló óta pedig összességében mintegy 40%-kal növelték forgalmuk értékét.

¹⁵ Uo., 12.

¹⁶ Uo., 10.

¹⁷ Aude FLEURANT – Alexandra KUIMOVA – Nan TIAN – Pieter D. WEZEMAN – Siemon T. WEZEMAN: The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2017, [online], 2018. 12. Forrás: sipri.org [2018. 12. 22.].

¹⁸ A nemzetközi összesítésben nem szerepelnek a jelentős részen állami tulajdonú kínai hadiipari vállalatok, amelyekről nem rendelkezünk nyílt, megbízható adatokkal. A SIPRI becslései szerint három kínai hadiipari nagyvállalat is bekerülhetne a 10 legnagyobb közé (!): az AVIC (20,1 milliárd dollár forgalommal), a NORINCO (17,2 milliárd dollár) és a CETC (12,2 milliárd dollár), és további hét vállalat kaphatna helyet az első 100 között. Forrás: FLEURANT et al.: *i. m.*, 2.

Összehasonlításuként: a legnagyobb gépipari vállalatokat rangsoroló Fortune Global 500 listáján első helyen szereplő Toyota forgalma 2017-ben 254,7 milliárd dollár volt. A 15 legnagyobb haditechnikai eszközöket (is) gyártó és szolgáltatásokat biztosító vállalat katonai célú eladásokból származó forgalma 231,6 milliárd, teljes (a polgári célú tevékenységeket is magában foglaló) forgalma 455,6 milliárd dollár volt 2017-ben, amihez képest a 15 legnagyobb gépipari vállalat teljes forgalma elérte a 2311 milliárd dollárt.¹⁹

3. táblázat: A 10 legnagyobb hadiipari vállalat 2017-ben

Helyezés		Vállalat	Ország	2017-es hadiipari kereskedelmi forgalom (milliárd USD)	2016-os hadiipari kereskedelmi forgalom (milliárd, konstans USD 2017)	Változás 2016-2017-ben (%)	Teljes kereskedelmi forgalom (milliárd USD)	A hadiipari kereskedelmi forgalom aránya a teljes forgalomból (%)
2017	2016							
1.	1.	Lockheed Martin Corp.	Egyesült Államok	44,92	41,486	+8,3	51,048	88
2.	2.	Boeing	Egyesült Államok	26,93	30,132	-11	93,392	29
3.	3.	Raytheon	Egyesült Államok	23,87	23,393	+2,0	25,348	94
4.	4.	BAE Systems	Egyesült Királyság	22,94	22,208	+3,3	23,490	98
5.	5.	Northrop Grumman Corp.	Egyesült Államok	22,37	21,851	+2,4	25,803	87
6.	6.	General Dynamics Corp.	Egyesült Államok	19,46	19,635	-0,9	30,973	63
7.	7.	Airbus Group	Pán-európai	11,29	12,928	-13	75,239	15
8.	9.	Thales	Franciaország	9,00	8,420	+6,9	17,799	51
9.	8.	Leonardo	Olaszország	8,86	8,781	+0,9	12,990	68
10.	13.	Almaz-Antey	Oroszország	8,57	7,320	+17	9,122	94

Forrás: FLEURANT et al.: *i. m.*, 9.

A legjelentősebb hadiipari vállalatok listáján – hagyományosan, így napjainkban is – döntően az amerikai, valamint kisebb súllyal a nyugat-európai vállalatok vannak domináns szerepben: 2017-ben a 100 legnagyobb vállalatból 66 ezekben az országokban volt bejegyezve (bár termelésük más országok széles körében is zajlott világszerte), 321,5 milliárd dolláros összforgalommal, ami 2,5%-kal magasabb volt, mint az előző évben. Ezen belül a 42, az Egyesült Államokban bejegyzett vállalatok hadiipari kereskedelmi forgalmának értéke elérte a 226,6 milliárd dollárt (2%-os emelkedés az előző évhez képest), a nyugat-

¹⁹ Uo., 8.

európai hadiipari nagyvállalatok 94,9 milliárd dolláros forgalma pedig 3,8%-kal emelkedett 2016-hoz képest. A legjelentősebb európai cégek Nagy-Britanniában működnek, összesen 35,7 milliárd dollárnyi forgalommal, és e vállalatok forgalmát 2002–2016 között csak a sok területen domináns helyzetben lévő amerikai vállalatok tudták felülmúlni. Jelentős fejlemény volt azonban 2017-ben, hogy az orosz hadiipari vállalatok első ízben előzték meg a briteket a kereskedelmi forgalom értékét tekintve (37,7 milliárd dollár, a top 100 vállalat forgalmának 9,5%-a). Ugyancsak ez volt az első év, amikor egy orosz hadiipari vállalat (az Almaz-Antey) bekerült az első tízbe. Ennek oka nem csupán a bővülő orosz fegyverexport megrendeléseinek teljesítése, hanem a modernizálódó orosz haderő számára „belföldre” rendelt haditechnikai eszközök gyártása.²⁰

A hadiipari termelés esetében is jól látható a fokozódó koncentráció: a 10 legnagyobb vállalat 2017-ben 198,2 milliárd dollár értékű forgalmat bonyolított, ami 10%-os emelkedés az egy évvel korábbihoz képest. Ez a tíz cég a 100 legnagyobb hadiipari vállalat forgalmának 50%-át bonyolította le. A top 10 vállalat közül öt amerikai, négy nyugat-európai, egy pedig orosz volt az elmúlt évben.

Az amerikai vállalatok – és a nemzetközi piac – legnagyobb szereplője továbbra is a Lockheed Martin, amit elsősorban széles termékpaletájának és az igen nagy értékű fegyverrendszerek (F-35 vadászpilóta nélküli repülőgépek, rakétafegyverek, rakétavédelmi rendszerek, Aegis rendszer) gyártásának köszönhet. Miközben a Lockheed az elmúlt évben 8,3%-kal 44,9 milliárd dollárra tudta növelni forgalmát, a második helyezett Boeing hadiipari forgalma 11%-kal csökkent – részben a C-17 szállító repülőgépek gyártásának lezárulása és a KC-46 légi utántöltő repülőgépek késedelmes szállítása következtében. Az amerikai piacon több jelentős összeolvadásra, felvásárlásra is sor került 2017-ben: a United Technologies felvásárolta a Rockwell Collins-t, a Northrop Grumman az Orbital ATK-t, amit vélhetően az motivált, hogy a 2016 óta bejelentett jelentős amerikai haditechnikai modernizációs megrendeléseknél (többek között az amerikai nukleáris erők modernizációjánál) előnyt szerezzenek versenytársaikkal szemben. A katonai szolgáltató szektor konszolidációja is folytatódott: miután az elmúlt években számos nagyvállalat kiszervezte, illetve leválasztotta a kevésbé jövedelmező szolgáltató ágazatot a központi haditechnikai termelési portfólióról, az újonnan függetlenné váló szolgáltató vállalatok körében sor került néhány egyesülésre a méretgazdaságosság jegyében. 2017-ben a legjelentősebb ilyen lépés a DXC létrejötte volt a Computer Sciences Corporation és a Hewlett Packard Enterprise Services egyes elemeiből, amely így azonnal a 82. helyre került a 100 legnagyobb hadiipari és szolgáltató vállalat rangsorában.²¹

Európában a brit hadiipari vállalatok a legnagyobbak, amelyek közül hét szerepel a top 100 listáján, összességében 35,7 milliárd dolláros forgalommal 2017-ben. Az összesítésben 4., Európában az első számú nagyvállalat, a BAE Systems – amelynek forgalma egyedül 22,9 milliárd dollár volt – a nemzetközivé vált hadiipari vállalatok mintapéldája: 83 ezer alkalmazottjából 29 ezret egy amerikai leányvállalat foglalkoztat, és jelentős nemzetközi gyártó és beszállítói hálózatra támaszkodik. A francia hadiipari és szolgáltató vállalatok helyzete is javult 2017-ben, 11%-kal növekvő, 21,3 milliárd dollár összértékű forgalom-

²⁰ Uo., 2.

²¹ Uo., 2–3.

mal. Kiemelkedik közülük a repülőgépgyártó Dassault, amely Indiának és Katarnak adott el repülőgépeket, valamint a Naval Group, amely a francia haditengerészet, illetve Brazília, India és Egyiptom számára épít hadihajókat és tengeralattjárókat. Emellett két olasz, négy német, egy spanyol, egy svéd és egy svájci vállalat is felkerült a top 100-as listára.²²

A 2007 óta tartó orosz hadiipari konszolidáció célja az volt, hogy egyes hadiipari szegmensekben nagyobb, versenyképes vállalatokat hozzanak létre, és ez mára alapvető sikereket könyvelhetett el. Így 2017-ben összesen 10 vállalat került a 100 legnagyobb közé, összességében 37,7 milliárd dolláros forgalommal, 9,5%-os részesedéssel. Az orosz védelmi kiadások 2011 utáni jelentős növekedése és a haderő átfogó modernizációs programjai sok hazai megrendeléssel is ellátták e vállalatokat, amelyek a nemzetközi piacon is igyekeznek érvényesülni. Ennek eredményeképpen kerülhetett be a tíz legnagyobb vállalat közé a fejlett légvédelmi rendszereket (többek között az S-400-ast) gyártó Almaz-Antey.²³

A fentiekén túl Japán (5 vállalat), Izrael (3), Dél-Korea (4), Ausztrália (1), Kanada (1), Lengyelország (1), Szingapúr (1) és Ukrajna (1) is jelentős, elismert fegyvergyártóként került fel a top 100-as listára, három ország – India (4 vállalat), Törökország (2) és Brazília (1) – pedig felemelkedő új szereplőként igyekszik megszilárdítani pozícióit a nemzetközi fegyvergyártásban és -kereskedelemben. E hét vállalat összesített forgalma 2017-ben elérte a 11,1 milliárd dollárt (a top 100 vállalat katonai kereskedelmi forgalmának 2,8%-át), miután 8,1%-kal növelték forgalmukat az előző évhez képest. Mindhárom ország esetében évek óta hangoztatott cél a nemzeti hadiipari kapacitások megerősítése és bővítése, lehetőség szerint több területen biztosítva az önellátást, és csökkentve a függést a külföldi beszállítóktól.²⁴

A nemzetközi fegyverkereskedelemben meghatározó szerepet játszó hadiipari vállalatok és szolgáltatók tekintetében is megfigyelhető a versenyképességet erősítő fokozódó koncentráció (összeolvadások és felvásárlások). Egyes termelési és fejlesztési területeken megfigyelhető a nemzetköziesedés a beszállítókon, ellátási láncon keresztül, azonban fennmarad az a törekvés is, hogy nemzeti katonai biztonság fenntartása szempontjából kulcsfontosságú, a legfejlettebb technológiai vívmányokat alkalmazó területeken (például a nukleáris fegyverek és hordozóeszközeik esetében) fenntartják a kizárólag nemzeti termelési-fenntartási kapacitásokat. Egyes konfliktusövezetekben fekvő vagy nagyhatalmi versengésben érintett országok kifejezetten törekszenek a nemzeti haderőt a lehető legtöbb területen ellátni képes hadiipari termelési kapacitás kiépítésére és fenntartására is – ami-ben a nemzetközi fegyverpiacon történő sikeres megjelenés is sokat segít(het).

²² Uo., 3–4.

²³ Uo., 4

²⁴ Uo., 5–7.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CSIKÓ Tamás: A hagyományos fegyverek kereskedelmének nemzetközi trendjei, [online], *Nemzet és Biztonság*, 5. évf., 2012/4, 129–142.
- FLEURANT, Aude – KUIMOVA, Alexandra – TIAN, Nan – WEZEMAN, Pieter D. – WEZEMAN, Siemon T.: The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2017, [online], 2018. 12. Forrás: sipri.org [2018. 12. 22.]
- Sources and Methods – Explanation of the TIV Tables, [online], 2018. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.]
- TIAN, Nan – FLEURANT, Aude – KUIMOVA, Alexandra – WEZEMAN, Pieter D. – WEZEMAN, Siemon T.: Trends in World Military Expenditure, 2017, [online], 2018. 05. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.]
- WEZEMAN, Pieter D. – FLEURANT, Aude – KUIMOVA, Alexandra – TIAN, Nan – WEZEMAN, Siemon T.: Trends in International Arms Transfers, 2017, [online], 2018. 03. Forrás: sipri.org [2018. 12. 20.]